

İQTİSADİYYAT

UOT 641; 364

ELTUN İBRAHİMOV

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN
TƏMİN OLUNMASININ BAŞLICA İSTİQAMƏTLƏRİ

Ərzaq təhlükəsizliyi insanların keyfiyyətli həyat şəraitinə nail olması üçün qida ehtiyaclarının qarşılınması, kifayət qədər təhlükəsiz və bol məhsullara real olaraq çatdığı zaman mümkün olur. Hər bir bölgədə ərzaq təhlükəsizliyini təmin etmək üçün mühüm faktorlar tələb olunur. Buna təbii və coğrafi amillərlə yanaşı, düzgün qurulmuş hüquqi-iqtisadi sistem, cəmiyyətin çalışqanlıığı və başqa amillər təsir göstərir.

Qida təhlükəsizliyinin hərtərəfli təmin olunması təkcə insan sağlamlığı üçün faydalı deyil, həm də iqtisadiyyatda davamlı inkişafın əldə olunmasında geniş imkanlar ortaya çıxarır. Qida təhlükəsizliyini təmin etmək fəaliyyətin bütün sahələrinin bir-biri ilə davamlı əlaqəsini tələb edir. Bunun üçün, kənd təsərrüfatı, sənaye, səhiyyə və digər sosial sahələr hazırda və gələcəkdəki ehtimal olunan problemlərdən yayınmaq istiqamətində kompleks xidmətlər ortaya qoyulmalıdır. Hər bir regiona məxsus ərzaq təhlükəsizliyi strategiyası olmadan qlobal və regional səviyyədə iqtisadi böyüməyə əngəllər meydana çıxacaq və əlavə problemlər yaranacaqdır. Məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikasında ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində iqtisadi infrastrukturun təşkil olunmasından bəhs olunur.

Açar sözlər: *ərzaq təhlükəsizliyi, muxtar respublika, yardımlar, kənd təsərrüfatı, istehsal.*

Yoxsulluğun yüksək səviyyəsi və qidalanma ilə təminatın aşağı olduğu ölkələrdə davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq yolunda zəruri olan insan kapitalının əldə olunmasında məhdudiyətlər meydana çıxır. Yüksək səviyyəli yoxsulluq, sosial bərabərsizlik və zəif qida imkanları hökumətləri lazımı proqramları həyata keçirmək yolu ilə qısa müddətə əhəmiyyətli mənbələrə investisiya yatırmağa məcbur edir. Araşdırmalar göstərir ki, ifrat dərəcədə yetərsiz və düzgün qidalanmamaq, Ümumi Daxili Məhsulun hər il 4-5% aşağı düşməsinə səbəb olar. Buna görə də dünya iqtisadiyyatında ümumi böyümə yalnız bütün ölkələrin qida təhlükəsizliyinə sahib olduğu təqdirdə baş verə bilər. Bir ölkə və regiona məxsus qida təhlükəsizliyi strategiyası olmadan, qlobal, regional və ölkə səviyyəsində iqtisadi böyüməyə məneələr meydana çıxacaq və əlavə problemlər yaranacaqdır.

Sabit və davamlı qida təhlükəsizliyi insan kapitalı üzərində mənfi təsirlərin getdikcə artmasına, nəticədə dövlətin maliyyə xərclərini daha da çoxaltmaqla xərclər üzərində nəzarətin itməsinə gətirib çıxaracaqdır. Buna görə də, qida təhlükəsizliyinin təmin olunması həm qısa, həm də uzunmüddətli perspektivdə iqtisadi artımın əsas hədəfi və dövlətin həyata keçirdiyi milli, regional və qlobal aspektdə iqtisadi strategiyanın mərkəzi hissəsidir. Aclıqla mübarizədə irəliləməni ölçmək üçün hökumətlər qarşısında aydın hədəflər durmalı və həyata keçirdikləri siyasəti qiymətləndirmə strategiyalarına sahib olmalıdırlar. Bu hədəflər, həm də dövlət xərclərinin səmərəliliyini ölçməli, büdcə xərclərinin ixtisarı dövründə uzunmüddətli iqtisadi böyüməyə nail olmaqda əsas rol oynamalıdır.

Ərzaq təhlükəsizliyi bütün ölkələrdə əsas prioritet istiqamətlərdən biridir. Ölkəmizdə bu istiqamətdə davamlı olaraq işlər görülməkdədir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı ilə bağlı qəbul edilən bütün dövlət proqramlarında bu məsələ xüsusi diqqətdə saxlanılır. Bu proqramların qəbulundan keçən illər ərzində ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması ilə bağlı

kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi əsas prioritet məsələlərdən biri kimi olmuşdur. Keçən dövrlər ərzində aqrar sektorun əsas sahələri olan heyvandarlıq və bitkiçilikdə yüksək inkişafa nail olunmuş, regionların ərzaq məhsulları ilə təminat səviyyəsi xeyli yaxşılaşmışdır. Dövlət proqramlarında kənd təsərrüfatı üçün nəzərdə tutulmuş xeyli tədbirlər sadalamaq mümkündür. Bunlardan bəzilərini belə qeyd edə bilərik: məhsul istehsalçıları üçün yanacaqın, dərman və mineral gübrələrin dəyərinin təxminən yarıya qədəri dövlət tərəfindən ödənilmiş, taxıl istehsalını stimullaşdırmaq məqsədilə yardımlar verilmiş, toxumçuluq və damazlıq işləri dəstəklənmiş, güzəştli qiymətlərlə lizinq xidmətləri göstərilmiş, Sahibkarlığın İnkişafı Fondu, Kənd Təsərrüfatı Kreditləri Dövlət Agentliyi tərəfindən fermerlərə və sahibkarlara güzəştli şərtlərlə kreditlər ayrılmış, bütün bunlar isə dinamik canlanmanı təmin edən əsas amillər olmuşdur. Bu istiqamətdə iqtisadi təhlükəsizliyi qorumaq üçün tədbirlər önümüzdəki illərdə də davam etdiriləcək və dövlət proqramlarının həyata keçirilməsində başlıca məqsədlərdən olacaqdır. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə qarşıdakı illərdə aqrar bölmənin inkişafı istiqamətində bir sıra işlər davam etdiriləcəkdir:

aqrar sektora maliyyə yardımlarının artırılması işlərini sürətləndirmək;

ənənəvi sahələrin inkişafının stimullaşdırılması işlərinin görülməsi;

– intensiv taxılçılıq, toxumçuluq, üzümçülük və bağçılıq təsərrüfatlarının qurulması;

rayonlar üzrə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının ixtisaslaşma işlərinin aparılması;

ekoloji baxımdan təmiz, keyfiyyət baxımından sağlam ərzaq məhsulları bazarının formalaşdırılması;

təbii ehtiyatlardan (torpaq, su) səmərəli istifadə olunması;

regionlarda məhsulların istehsalı, saxlanması və satışı ilə əlaqədar, soyuducu və istixana anbarlarının qurulması və s.

Ölkədə ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, əhalinin keyfiyyətli və sağlam məhsullar ilə özünü təmin etməsinin mərhələli həlli istiqamətində kənd təsərrüfatı sahələrinin inkişaf etdirilməsi, kənd təsərrüfatına dövlət qayğısının artırılması və bu sahəyə birbaşa yardımların (dotasiyaların, subsidiyaların) ayrılması, məhsul istehsalı və emalını həyata keçirən müəssisələrin yaradılması üçün investisiya mənbələrinin genişləndirilməsi məsələləri 2015-ci ildən bəri əsas hədəf kimi müəyyən edilmişdir. Bu istiqamətdə isə büdcədən 419,4 mln.manat məbləğində vəsait ayrılmışdır [1].

Ərzaq təhlükəsizliyin təmin olunması və əhalinin qida mallarına olan tələbatlarının tam və dolğun qarşılınması Naxçıvan Muxtar Respublikasında da əsas diqqət mərkəzində saxlanılan məsələlərdən biridir. Bunun üçün bütün iqtisadi sistemin birlikdə kompleksliyinin təşkil edilməsi ən vacib tələblərdən hesab olunmaqdadır. Müasir dövrdə muxtar respublikada istər sənaye-aqrar sektorunda, istərsə də digər sahələrdə mühüm təkmilləşmələr və irəliləyişlər meydana çıxmışdır. Özəl təsərrüfatların sayında, istehsal sənayesinin artım dinamikasında, ərzaq təminatının daha çox yerli istehsalın müqabilində ödənilməsində progressiv meyllər müşahidə olunmaqdadır. Yerli istehsalın təmin edilməsi hər bir bölgənin ərzaqla təmin olunmasında başlıca meyardır. Bu gün qürurla söyləmək olar ki, onilliklər öncədən fərqli olaraq muxtar respublika ehtiyacı olan bütün növ ərzaq məhsullarını özü istehsal edib ödəmək qabiliyyətindədir. Bu isə ilk növbədə, iqtisadi subyektlərin burada səmərəli fəaliyyət göstərməsindən asılıdır. İqtisadi subyektlər həm fərdi təsərrüfatlar, müəssisələr, həm də dövlət orqanları və iqtisadiyyatın digər bölmələri səviyyəsində qarşılıqlı olaraq fəaliyyət göstərməkdədir. Ərzaq təhlükəsizliyi istiqamətində iqtisadi infrastrukturun qurulmasında mühüm dövlət orqanları fəaliyyət göstərsə də, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, İqtisadiyyat Nazirliyi, aqrar-sənaye-

nin mühüm bölmələri, lizinq orqanları, müəssisələr və banklar xüsusi rol oynayırlar. Ərzaq təminatının gücləndirilməsində bitkiçiliyin və heyvandarlığın inkişaf etdirilməsi, torpaqdan və sudan səmərəli istifadə, baytarlıq xidmətinin yaxşılaşdırılması, təsərrüfat subyektlərinə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi, qida məhsullarına keyfiyyətə nəzarətin artırılması əsas tədbirlər hesab olunmaqdadır. Bütün bunlar istiqamətində həm də düzgün qanunvericilik bazası yaradılmış və əhəmiyyətli dövlət proqramları qəbul edilmişdir. Muxtar respublikanın sosial-iqtisadi inkişafı üzrə müxtəlif illərə aid olan dövlət proqramları, tərəvəzçiliyin və meyvəçiliyin inkişafı layihələri, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Regional İnkişaf Proqramı yeni istehsal sahələrinin yaradılmasına xeyli stimül vermişdir. Son illər ərzində muxtar respublika ərazisində kənd təsərrüfatı üçün torpaq islahatları aparılmış, geniş ərazilərdə meyvə bağları və üzümlüklər salınmış, xüsusən də dağlıq və ucqar ərazilərdə böyük təsərrüfatlar, eyni zamanda turizm obyektləri yaradılmışdır. Həyata keçirilən proqramların uğurlu icrası artıq öz nəticələrini göstərməkdədir. Təsəffüf deyil ki, muxtar respublikada daxili tələbatın öyrənilməsi ilə yanaşı müxtəlif məhsullar üzrə ixrac potensialı yaranmış və məhsullarımız bir sıra qonşu ölkələrin bazarlarına da çıxarılmışdır. Göründüyü kimi bu istiqamətdə həm dövlətin, onun əsas strukturlarının, həm də özəl sektorun və fərdi təsərrüfatların üzərinə böyük öhdəliklər düşür. Bu da onların kompleks fəaliyyət göstərməsini tələb edir. Dövlət əsaslı proqramlar qəbul edir, layihələr hazırlayır, nazirliklər və qurumlar öz fəaliyyətləri istiqamətində tədbirlər planı tərtib edərək işlərini qururlar. Əhali və özəl sektor da üzərlərinə düşən öhdəlikləri icra edərək qazanc əldə etməklə yanaşı, iqtisadiyyata öz töhfələrini verirlər.

Muxtar respublikada ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında aqrar sektorun fəaliyyəti olduqca böyükdür. Hazırda bütün diqqət məhz bu sahənin canlandırılmasına yönəldilmişdir. Region blokada vəziyyətində olduğu üçün qida təminatı baxımından diqqətdə saxlanılır. Əvvəlki illər ilə müqayisədə günümüzdə muxtar respublikaya qonşu ölkələrdən idxal olunan məhsullarda xeyli azalmalar müşahidə olunmuşdur. Bu onunla əlaqədardır ki, kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatda başlıca sahələrdən birinə çevrilmişdir. Buradan istehsal olunan məhsullar hesabına mövcud tələbat tam təmin olunur. İqtisadiyyatın əsas sektoru kimi xeyli diqqət tələb edən bir sahə olmaqla kənd təsərrüfatı qida ehtiyaclarının qarşılıyır, sənayeni xam maddə ilə təmin edir. Bundan başqa, gəlirlərin yaradılması, ticarət əlaqələrinin formalaşdırılması və digər xidmətlər baxımından milli iqtisadiyyatın dayanıqlılığının təmin olunmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Kənd təsərrüfatı muxtar respublikamızın iqtisadiyyatında da aparıcı yer kimi, özündə bitkiçilik (taxılçılıq, kartofçuluq, çoxillik bitkiçilik-yonca, soğan, sarımsaq, bostan-tərəvəz, və s.), meyvəçilik, üzümçülük, bağçılıq, heyvandarlıq (iribuynuzlu, xırdabuynuzlu), arıçılıq, quşçuluq təsərrüfatı, meyvə-tərəvəz məhsulları istehsalı və digər sahələri birləşdirir.

Aqrar sektor blokada şəraitində yaşayan muxtar respublikada ərzaq təhlükəsizliyinin bərqərar olunmasının başlıca sahəsidir. Lakin muxtar respublikada coğrafi relyefin mürəkkəb və iqlimin kəskin kontinental olması burada kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsinin qarşısında böyük problemlər yaradır. Həm yayda, həm də qışda əkilib becərilən meyvə və tərəvəz məhsullarının saxlanması xeyli işlər tələb edir. Buna görə də istənilən mövsümdə istehlak tələbini yerli istehsalın hesabına ödəmək məqsədilə soyuducu anbarlarının, istixana obyektlərinin və sınaq laboratoriyalarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi daim diqqət mərkəzindədir. Muxtar respublikada ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və buna müvafiq digər sahələr istiqamətində yaxşı hüquqi baza, əhəmiyyətli proqramlar və layihələr hazırlanmışdır. Onların ən mühümlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmişik:

1. Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişaf Dövlət Proqramları (2004-2008-ci illər, 2009-2013-cü illər, 2014-2018-ci illər, 2019-2023-cü illər);
2. Naxçıvan Muxtar Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı (2008-2015-ci illər);
3. Naxçıvan Muxtar Respublikasında meyvəçiliyin və tərəvəzçiliyin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2012-2015-ci illər, 2016-2020-ci illər, 2021-2025-ci illər);
4. Kənd təsərrüfatı ilinin elan olunması (2015);
5. Aqrar Sığorta Fondunun yaradılması (2020);
6. Naxçıvan Muxtar Respublikasında ailə təsərrüfatlarının inkişafı ilə bağlı tədbirlər proqramı (2017) və s.
7. Ailə Təsərrüfatları ilinin elan olunması (2019);
8. Naxçıvan Muxtar Respublikasında kartofçuluğun inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2005-2010).

Bütün qəbul edilən proqramlar və görülən işlərdə əsas məqsəd muxtar respublikada qida təhlükəsizliyi baxımından etibarlı mühit formalaşdırmaqdır.

Aqrar sahənin heyvandarlıq və bitkiçilik istiqamətləri üzrə statistik məlumatları göstərir ki, 2019-cu ildə muxtar respublikada diri çəkiddə 28420,6 ton ət, 85637,4 ton süd, 89629,8 min ədəd yumurta, 1058 ton yun, 1467 ton bal istehsal edilmiş, 115620 baş iri və xırda buynuzlu heyvanlar qeydə alınmış, dənli və dənli-paxlalı bitkilərin əkin sahəsindən 109760 ton məhsul yığılmışdır. Buğda əkini sahəsindən 77261 ton məhsul toplanmış, hər hektardan məhsuldarlıq 31,2 sentner olmuşdur. Bu göstəricilər regionda ərzaq təhlükəsizliyinin qorunması və daxili tələbatın tam ödənilməsi üçün əsas meyarlardır ki, son illər ərzində buna nail olunmanın şahidi olmaqdayıq. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında kənd təsərrüfatı əsas rol oynayan sahələrdən biridir. Qeyd etmək lazımdır ki, təsərrüfat subyektlərinin maliyyələşdirilməsində bank kreditlərinin müstəsna əhəmiyyəti vardır. 2019-cu il ərzində iqtisadiyyata kredit qoyuluşu orta hesabla 143 milyon manat olmuşdur. Bu da 2016, 2017 və 2018-ci illərdəki cəmi kredit qoyuluşundan çoxdur [5]. Bu gün muxtar respublikada kənd təsərrüfatı sahəsinə ən aşağı faizlərlə kreditlər təklif olunur. Bundan əlavə, rayonlarda bank filialları yaratmaq və xidmət sahələrini müasirləşdirməklə təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətini asanlaşdırmaq işləri daim diqqətdə saxlanılır ki, bu da iqtisadi fəaliyyətin stimullaşdırılmasına öz töhfəsini verməkdədir.

Qeyd edə bilərik ki, bu gün ölkəmizdə digər sahələrdə olduğu kimi bu sahədə də xeyli innovativ işlərin görülməsi planlaşdırılır. İnstitusional islahatların aparılması, kənd təsərrüfatı konsepsiyasının hazırlanması, aqrar parkların təsis olunması önümüzdəki illərdə təsərrüfat sektorunun qarşısında xeyli geniş imkanlar yaradacaqdır. Ümumiyyətlə, dövlətin aqrar siyasətinin əsas mahiyyəti, bazar iqtisadiyyatı şəraitində əhalinin keyfiyyətli ərzaqla təminatı və ərzaq təhlükəsizliyinin yerinə yetirilməsi məqsədini daşıyır. Bu siyasəti səmərəli həyata keçirmək üçün dövlət hər şeydən əvvəl hüquqi, maddi texniki bazanın ciddi hazırlanması vasitəsinə nail olacaqdır. Aqrar sektor regionda ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında əsas istiqamətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının 2019-cu il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatla Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyi http://sai.gov.az/upload/files/ICRA-2016-SON_FINAL.pdf.
2. Əhmədov N.H. Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadiyyatı 90 ildə. Naxçıvan: Əcəmi, 2015, 272 s.

3. Hacıyev İ. Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi və mədəni inkişafı. Naxçıvan: Əcəmi, 2020, 224 s.
4. Mahmudov M.M, Mahmudova İ.M. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi. Bakı: İqtisad Universiteti, 2011, 370 s.
5. <http://www.statistika.nmr.az/>. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet səhifəsi.

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: *eltunibrahimov@yahoo.com*

Eltun İbrahimov

MAIN DIRECTIONS TO ENSURE FOOD SECURITY IN THE NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC

Food security is possible when people's food needs are met to achieve quality living standards if they have access to safe and abundant products. Important factors are required to ensure food security in every region. Natural and geographical factors are also influenced by a well-established legal-economic system, the diligence of society, and other elements.

Comprehensive food security benefits not only human health but also offers ample opportunities for sustainable economic development. In this context, it is essential to understand the significance of a food security strategy. Ensuring food safety requires that all fields of activity must be constantly interconnected. For this purpose, agriculture, industry, health, and other social sectors should provide comprehensive services to avoid potential problems now and in the future. Without a food security strategy for regions, there will be obstacles and additional challenges for economic development at the global and regional levels. The article deals with the establishment of economic infrastructure to ensure food security in the Nakhchivan Autonomous Republic.

Keywords: *food security, autonomous republic, aids, agriculture, manufacturing.*

Элтун Ибрагимов

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Продовольственная безопасность возможна, когда потребности людей в продуктах питания удовлетворяются для достижения качественного уровня жизни, если у них есть доступ к безопасным и доступным продуктам. Для обеспечения продовольственной безопасности в каждом регионе необходимы важные факторы. С учетом природных и географических факторов, на него также влияют устоявшаяся правовая и экономическая система, усердие общества и другие элементы.

Всеобъемлющая продовольственная безопасность не только приносит пользу здоровью человека, но и открывает широкие возможности для устойчивого экономического развития. В этом контексте важно понимать значение стратегии продовольственной без-

опасности. Обеспечение безопасности пищевых продуктов требует, чтобы все сферы деятельности были постоянно взаимосвязаны. С этой целью сельское хозяйство, промышленность, здравоохранение и другие социальные секторы должны предоставлять комплексные услуги, чтобы избежать потенциальных проблем сейчас и в будущем. Без стратегии продовольственной безопасности для регионов возникнут препятствия и дополнительные проблемы для экономического развития на глобальном и региональном уровнях. В статье рассматривается создание экономической инфраструктуры для обеспечения продовольственной безопасности в Нахчыванской Автономной Республике.

Ключевые слова: *продовольственная безопасность, автономная республика, помощь, сельское хозяйство, производство.*

(İqtisad elmləri doktoru, professor Zahid Məmmədov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 31.08.2021

Son variant 08.09.2021